

Nedim Gürsel (Turecko)

Prozaik, esejista, literární vědec, narozen 1951 v Gaziantepu. Studoval francouzskou literaturu na Sorbonně, po vojenském převratu v roce 1980 se ve Francii usadil natrvalo. Žije v Paříži a přednáší současnou tureckou literaturu. Debutoval jako čtyřicetiletý sbírkou povídek *Uzun Sürmüş Bir Yaz (Příliš dlouhé léto)*, která získala nejvyšší turecké literární ocenění, Cenu Ústavu pro turecký jazyk. Později byl autor obviněn, že v textu uráží tureckou armádu, a kniha byla zakázána. Podobně, tentokrát kvůli domnělé pornografii, se vedlo i další jeho knize *Kadınlar Kitabı (Kniha žen)*. Mezi ve světě nejznámější Gürselovy tituly patří postmoderní historický román *Boğazkesen (Dobyvatel)* a próza *Allah'ın Kızları (Alláhovy dcery)*, za niž byl v Turecku soudně stíhán kvůli údajnému hanobení náboženských hodnot lidu. „Když píšu, píšu proto, že tím chci něco říct. Psaní je pro mě způsobem vlastní existence. Navzdory tomu, že už řadu let žiji v Paříži, píšu stále turecky. V současném globálním světě vnímám i literaturu jako celosvětovou,“ prozradil na sebe spisovatel.

povídku *Hřbitov nenapsaných knih* přeložila Barbora Antonová

Hřbitov nenapsaných knih

Než jsem se přestěhoval do Paříže, do rue du Figuier, Fíkovníkové ulice, považoval jsem psaní za způsob života. Názor jsem nezměnil, ale co jsem se usadil v této ulici lemované starými baráky, tento literární tvůrčí přístup – který zahrnuje i to, že člověk hovoří se světem a s lidmi, že drží prst na tepu moře, ulic, měst, dětí a stromů, země a ptáků, dne a noci, zkrátka přírody i společnosti –, tato otevřenost vůči bližnímu se nejprve proměnila v naprostou samotu a potom, postupně, v panovačnou nadvládu. Ve vztahu se slovy už nejsem tak něžný a svobodný jako dřív. Už se v nich tak lehce neztrácím, když mi víří nad hlavou jako malé mýry, které se v noci vrhají otevřeným oknem ke světlu mé lampy. Místo abych si vychutnával jejich nevídané tvary, měňavý třpyt jejich křídel, zvuky, jaké vydávají za letu, místo abych překonával stesk po své zemi a po svém mateřském jazyce tím, že je polaskám pohledem, chovám se jako nelítostný a úskočný lovec.

Nemyslím, že by byla přímá spojitost mezi umístěním mého nového domova a touto násilnou změnou mého pojetí spisovatelského řemesla. Takhle jsem to aspoň cítil až do dne, kdy jsem ze zvědavosti podnikl pátrání po minulosti mé ulice a jejím názvu. Už dříve jsem v Paříži bydlel na podobných místech, v malých jednopokojových bytech nebo v pokojících pro služku v podkroví, a shrbený nad bílými listy poházenými po psacím stole jsem neustále zíral na zataženou oblohu, začernalé zdi nebo televizní antény, které se přede mnou tyčily jako pole se strašáky. Skoro stejný výhled mám i tady. Nový rozměr však tomu dodává palác de Sens, jehož postranní věžičky se zdvihají až do výše mého nového příbytku. Nedokážu odtrhnout oči od dvora této nezvyklé budovy, obehnaného vysokými zdmi. Kdykoli se usadím, abych psal, vidím, jak se slova rozprchávají, místo aby se seskupila ve správném pořadí na volné ploše listu uloženého přede mnou, a potom začnou poletovat ke dvoru paláce de Sens, jenž má svými

rohovými věžičkami, svými střílnami a chrlíči, svým portálem, který teď vypadá jako zbytek po padacím mostě, v sobě víc z hradu než z paláců z 19. století, jež jsou v této čtvrti staré Paříže poměrně běžné. Všechno mé snažení bere voda! Už nedokážu slova přimět, aby mě poslouchala, ani nad nimi nedokážu – jako dřív – převzít kontrolu. I když jich ze vzduchu pár odchyťm a uvězním je do papíru, ostatním se podaří uprchnout. Přesto donedávna mezi námi panovala jistá dohoda. Na jejich zotročení závisela moje svoboda spisovatele. Až dosud se vždy – zařazená, přemístěná, potlačená, srovnaná podle gramatických pravidel – podvolovala mému útlaku, abych tak řekl mé svrchované vládě, když jsem psal knihy. Nikdy se nechovala tak neukázněně, dokonce ani když jsem se pokoušel přijít na nové vypravěčské postupy a převracel syntax. Vždycky jsem je pevně držel v rukou. Stejně tak písmena. Nevyváděla mě z míry tak snadno jako teď, kdy se oddělují se od jednoho slovíčka a připojují se k jinému a různými akrobatickými kousky obracejí vniveč významy, jimiž se snažím slova zatížit. Nyní už se marně vrhám do psaní, slova jako by se vymanila z mé kurately a dělala si všechno po svém. Čím silněji na ně doléhá tlak, tím více se vzpouzejí a odporují. Ta dohoda mezi námi, tato závislost odvíjející se od vztahu pána a otroka, se změnila v podivnou hru na honěnou. Přestože v očích čtenářů platím za uznávaného spisovatele, stala se ze mě politováníhodná slepá bába. Při psaní samozřejmě nemůžu uhodnout provizorní název téhle povídky, to, že uniknou písmena z jednoho slova a pomotají se s dalšími do jiného slova. A přesto to tak bylo. A dál se to ukáže. Jakmile se Studna fíků proměnila ve Studnu fízlů, další písmena srovnala krok s prvním buřičem a přestala mě definitivně poslouchat. Musel jsem chtít nechtít změnit text podle jejich libovůle. Tentokrát se slova, nad nimiž jsem od svého přestěhování do rue du Figuier ztratil vládu, začala oddělovat od vět, potom, tak jak jsem pokračoval v psaní, stoupala na povrch jako vzduchové bublinky ve vodě a odtud odlétala k paláci de Sens. Nejdřív jsem myslel, že tento úprk byl vyprovokován bizarním názvem této památky, v doslovném překladu „palác Významů“. Slova mohla být tak výmluvným pojmenováním přitahována. Jak jsem mohl tušit, že palác de Sens, který se přede mnou tyčí, jako by vystoupil z jiného světa a v bludišti jeho temných chodeb se dosud prohání středověký průvan, z něž mě mrazí, vděčí za svůj název Tristanovi de Salazar, arcibiskupovi ze Sens, který stavbu za platil? Odkud bych mohl tušit, že moje slova, moje drahá slova vytěžená s tisícem a jednou obtíží ze samého dna mé paměti a z nejcitlivějších záhybů mé bytosti, abych je mohl nabídnout čtenářům, lapá nefunkční studna ve dvoře paláce de Sens?

Toho dne jsem dlouho pracoval v knihovně paláce de Sens, který byl od šestnáctého století sídlem starých francouzských rodin a už po tři desetiletí sloužil jako knihovna. Dřív ukrýval tolik tajemství, vášní, mrtvých lásek, strašlivých zločinů, teď poskytuje přístřeší tisícům knih. V bývalém plesovém sále, v němž kdysi ve světle plápolajících loučí mocní muži království tančili a veselili se svými družkami, bylo teď několik knižních fanatiků jako já zabráno do četby tak hluboce, že si nevšimli, že se za okny začíná smrákat.

Toho dne jsem zůstal v knihovně dlouho, zapomněl jsem na pařížskou noc, která se náhle snesla na střechy. Jakási ruka se dotkla mého ramene, trhnul jsem sebou. Byl to knihovník. Řekl mi, že už je po zavírací hodině, že když viděl, jak čtu, aniž bych zvedl hlavu od knihy, do níž jsem se ponořil, nechtěl mě vyrušovat, ale teď že už musím odejít. Kdybych si přál, mohl

bych si rozečtenou knihu půjčit. Poděkoval jsem mu za pochopení a odešel i s knihou. Když jsem scházel ze schodů, zavolal za mnou: „Hlídač zavřel vstupní bránu. Přejděte přes dvůr, můžete odejít zadními dveřmi.“

Pokud vím, palác de Sens neměl jiný vchod než bránu, co vypadala jako padací most. Abych znovu neobtěžoval knihovníka, nezeptal jsem se ho, kde se ty zadní dveře nacházejí. Rychle jsem seběhl po schodišti a ocitl se na dvoře. Byla noc, téměř naprostá tma. Žluté světlo, které prostupovalo okny velkého sálu, dopadalo do dvora. Kráčel jsem přímo za ním, zvedl hlavu a všiml si knihovníka, který mě sledoval pohledem. Podívali jsme se na sebe. Pak najednou, když jsem se ho chystal zeptat, jak se tam na cestu, světlo zhaslo. Zůstal jsem potmě. Městské osvětlení až na dvůr přes vysoké zdi nedosáhlo. Rozhodl jsem se, že se vrátím nahoru a najdu knihovníka, který právě zhasl, a pak odejdu s ním. Přesně ve chvíli, kdy jsem vyrazil zpět, zjevil se za mnou. Baterkou namířil do nejtemnějšího kouta dvora a zašeptal mi do ucha: „Tudy, pane, projdeme podzemní chodbou fíkovníkové studny.“

Nebyla vidět ani studna, ani fíkovník. Světlo olízlo rozměrnou dlažbu dvora a osvětlilo betonovou obezdívku. Všiml si mého zaváhání.

„Chápu vaše zneklidnění, pane,“ pronesl. „Přestože sem chodíte často, zjevně nejste obeznámen s historií budovy, v níž sídlí naše knihovna.“

„To je pravda, až dodnes jsem ji neznal. Ale četl jsem v knize, kterou jste mi půjčil, že Tristan de Salazar, arcibiskup ze Sens, nechal vystavět tento palác koncem patnáctého století.“

„Mluvil jsem o historii, pane, o velmi dávné minulosti paláce. Podle adresy zapsané ve vaší kartě bydlíte v rue du Figuier, v čísle čtyři. Řekněme, že vaše pochopení dějin se omezuje na několik století. A to jste se nikdy nezajímal o původ názvu vaší ulice?“

Neměl jsem čas diskutovat s knihovníkem. Chtěl jsem odsud co nejrychleji odejít a jít domů. Ale abych nevypadal nezdvořile po laskavosti, kterou mi před chvílí prokázal, přinutil jsem se přece jenom odpovědět na jeho otázku:

„Kdybych nebyl zvědavý, nechtěl bych po vás dílo s názvem Ulice Paříže. Bohužel jsem v ní nenašel ani sebemenší zmínku o historii rue du Figuier do šestnáctého století. Musela vzniknout současně se stavbou paláce de Sens.“

„Ne. Podle nezpochybnitelných dokladů se datuje do třináctého století. Ale postupně hlouběji v čase. Víím, že mnoho budov před výstavbou paláce de Sens, dokonce v době, kdy tato čtvrť ještě neexistovala a kdy Paříž, tehdy Lutécie, na ostrově Cité poskytovala domov svým dvaceti tisícům obyvatel, rostl v místě dnešní ulice fíkovník. Později pod stromem vyhloubili studnu. Ti, kteří si chtěli odpočinout ve stínu, se mohli taky osvěžit. Vlastně byla používána hlavně na zalévání, protože čtvrť se věnovala zelinářství. Studna existuje pořád. Fíkovník je už dlouho mrtvý, ale vodou z této fíkovníkové studny se rozdělávala malta na stavbě paláce de Sens. A královna Margot, když jednou v noci rozkázala, aby byli její milenci vydáni smrti, nechala je hodit právě do této studny.“

Začínal jsem hořet netrpělivostí. Téměř žádná z těch povídek mi nepřišla zajímavá.

„Promiňte,“ řekl jsem. „Mám někde naléhavou schůzku. Co kdy bychom si o tom promluvili jindy? Přijdu zase zítra. Hlavně prosím pojďme odsud pryč.“

„Chápu váš spěch, pane, ale měl byste můj výklad brát v potaz. Náš odchod trochu závisí na

fíkovníkové studni.“

„Asi jsem dobře nerozuměl. Před chvílí jste mi řekl, že můžu odejít zadními dveřmi.“

„Ano, ale abyste se k nim dostal, musíte sestoupit na dno studny, protože chodba, o které jsem vám říkal, není tady, ale ve vnitřním nádvoří.“

„Jak je to možné?“ zeptal jsem se s úzkostí. „Podívejte, bydlím v posledním patře budovy na proti. Odtud můžete vidět celý palác de Sens. Kdyby existovalo jiné nádvoří než tohle, určitě bych si ho všiml.“

„Vím, že trávíte noci psaním při světle lampy a že často zdvihnete hlavu a pozorujete nádvoří paláce de Sens. Sleduji vás od té doby, co jste se tady objevil. Ale při pohledu shora nemůžete pojmout všechno. V této knihovně pracuji už dvacet let a existenci vnitřního nádvoří jsem zaznamenal teprve nedávno.“

„To není možné. V těch nejstarších dokladech, které jsem tu doval v archivech, na nejpodrobnějších mapách památky není ani zmínka o vnitřním nádvoří. Musíte mít vlčí mlhu.“

Neodpověděl. Jenom se povýšeně usmál. Už jsem ztrácel trpělivost. „Prosím, pojďme odsud okamžitě pryč,“ naléhal jsem. „To nejde.“

„Proč?“

„Nejdřív musíme sestoupit do fíkovníkové studny.“

Požádal mě, ať jdu za ním a vykročil přede mnou. Když jsme došli na konec nádvoří, zastavili jsme se před zdí. Namířil baterkou na jeden z kamenů porostlých mechem a řekl: „Projdeme tudy.“

Ve světle jsem uviděl, jak se kámen pohnul ve svém lůžku. Před námi se otevřel otvor, právě tak jako první, potom mi svou kapesní baterkou osvětlil cestu. Jakmile jsem se protáhl do dutiny, ocitl jsem se v úzké a temné chodbě. Kráčeli jsme sehnutí do pasu a takto dorazili na vnitřní nádvoří. Přímo uprostřed tohoto tajného nádvoří, o němž jsem usoudil, že se nachází ve vnitřních stěnách jedné z vížek po obvodu paláce, stála studna. Namířili jsme si to k ní. Knihovník začal sestupovat po provazovém žebříku, který spadal až dolů. A já v závěsu za ním. Kupodivu jsem nepociťoval sebemenší záchvěv úzkosti. Nevešel se do mě ani ten nejmírnější neklid. Všechno mi připadalo velmi přirozené. To, jak jsem v knihovně zapomněl na čas při četbě dokumentů vztahujících se k rue du Figuier, moje konverzace s knihovníkem, to, jak jsem v jeho patách dorazil na vnitřní nádvoří, náš sestup do vyschlé studny po provazovém žebříku, všechno šlo samo od sebe. Jako bych na tuto cestu, která mě dovede až k mému psacímu stolu, vyrážel každý večer. Nic mě nevzrušovalo – ani knihovnickovy průpovídky, ani hmyz prchající před světlem jeho baterky, ani pavučiny, které se mi při sestupu přichytávaly na nohy. Nakonec jsme dosáhli dna studny. Před námi se objevila chodba s poměrně vysokým stropem, kterou jsme postupovali velmi snadno. Tím temným průlezem, po jehož stěnách stékala voda, jsme kráčeli pěknou chvíli. A tehdy jsme zaslechli hluk řetězů. Jak jsme postupovali dál, byly stále hlasitější. Zastavili jsme se před železnými dveřmi. Knihovník zaklepal. Dveře se se skřípěním otevřely, a když jsme vstoupili, oslnilo mě světlo. Ocitli jsme se v obrovském skladu osvětleném reflektory. Zaměstnanci v oficiální uniformě pobíhali sem a tam. Moje oči si ještě ani nezvykly na reflektory, když jsem uprostřed místnosti uviděl kupu knih. Zaměstnanci nabírali z hromady náruče knih a umísťovali je do kovových regálů, které se zvedaly až ke

stropu. Když se police zaplnila, zavřeli ji na řetěz.

„Tak tady jsme ve studni zámků,“ řekl mi knihovník. „Prosím vás, abyste laskavě schoval knihu, kterou jste si před chvílí půjčil. Kdyby ji zaměstnanci zahlédli, zavřou ji pod zámek.“

Knihu, kterou jsem držel v ruce, jsem zasunul do vnitřní kapsy saka. Kráčeli jsme kolem regálů. Nikdo si nás nevšímal. Všichni byli zabráněni do zaplňování polic knihami, které byly shora shazovány doprostřed skladiště, a následného zavírání pod zámek.

„To jsou knihy, které úřady zakázaly,“ pokračoval knihovník. „Nenechte se zmást tím počtem. Kdybyste to všechno sečetl, nepřekročí stovku. Ale když je kniha zakázána, z oběhu jsou stažena všechna vydání. Přivezou je sem a strčí pod zámek. Občas mě vedení povolá, abych pomohl sestavit seznamy.“

Takže knihovník byl ve skutečnosti fízl. Ten falešný učenec, ten pokrytec si vydělával na živobytí tím, že dodává knihy čtenářům a pak po nocích sestavuje černé listiny.

„Jak můžete páchat takovou hanebnost?“ zařval jsem.

„Nerozčilujte se, milý pane,“ opáčil výsměšně. „Pro knihy planu vášní, jsem do nich blázen. Miluji je a hýčkám je. Jsou jako moje děti.“

„Ale knihy nepotřebují, aby je někdo vychovával!“

„Proč ne? Po vzoru lidí se rodí, rostou, můžou si vést dobře nebo špatně. A potom, můj milý, zemřou. Stránky se rozloží a pak zmizí jako mrtvolý rozkládající se v zemi.“

„Ne, knihy jsou nesmrtelné! Lidé umírají, ale knihy ne!“

„Některé zemřou dřív, než spatří světlo světa. Jako ty vaše.“

„Jakto moje?“

„Ano, některé z vašich knih, jež tady byly umístěny pod zámek, jsou v čele děl potracených nebo mrtvě narozených. Ale vy jste to ani nevěděli.“

Knihovnickova slova mě zmrazila. Justice právě zrušila zákaz, který dopadal na některé z mých knih. Co tím chtěl říct? Když viděl můj překvapený pohled, zastavil jednoho ze zaměstnanců, který procházel kolem nás, a požádal ho, aby náruč knih složil na zem. Zřízenec to provedl, jako by poslechl příkaz nadřízeného. Poté se postavil do pozoru, zasalutoval a zmizel. Knihovník vytáhl z hromady jednu knihu a podal mi ji.

„Podívejte, vaše poslední kniha.“ Zachvěl jsem se, když jsem spatřil na obálce svoje jméno. Nesla název jedné z povídek, kterou jsem se marně pokoušel napsat a nikdy jsem ji nedotáhl do konce. Bylo to krásné vydání, velmi pečlivé. Při listování jsem se vyděsil. Byly v ní všechny mé povídky, které jsem zamýšlel napsat od chvíle, kdy jsem se nastěhoval do rue du Figuier.

„Než bylo v zemi zavedeno stanné právo, nacházel se tady hřbitov nenapsaných knih,“ vysvětlil mi knihovník. „Od té doby se přidaly i knihy zakázané. Vy máte několik knih v obou kategoriích. Tak jak jsou soudci nakloněnější svobodě myšlení a povolují vrácení vašich cenzurovaných knih do oběhu, tak se i zvyšuje počet vašich nenapsaných knih. V jistém smyslu na ně uvalujete zákaz vy sám. Co se mě týče, vykonávám jen svou povinnost. V podstatě mám spisovatele rád. Chcete-li pokračovat v psaní, neodkladně opusťte svůj nový byt. Nezapývejte se slovy, která vám kladou odpor a s nimiž už se nikdy neshodnete. Jakmile se odstěhujete daleko od fíkovníkové studny, nahrnou se znovu ke světlu vaší lampy, nepochybně si vás, jako zázrakem, znovu najdou.“

Pocítil jsem neodolatelnou touhu co nejrychleji ten prokletý hřbitov opustit. Ten odporný člověk, který se vydával za knihovníka, byl tedy ve skutečnosti správcem hřbitova. Ba co horšího – špinavým hrobníkem! Nenechám se jím doprovázet až ke dveří. Odejdu dřív než on. Rozběhl jsem se za svými slovy, která letěla k nádvoří paláce de Sens. Proběhl jsem železnými dveřmi, a když se za mnou se skřípotem zavřely, rozhodl jsem se sepsat, jak se moje povídka, kterou jsem chtěl nazvat Studna fíků, stala Studnou fízlů, a nakonec Hřbitovem nenapsaných knih. Při běhu měl pronásledoval hlomoz zámků. Vlhké stěny chodby se chvěly, jako by se přetížené regály s knihami za mnou řítily k zemi.

1988